

TÍNH THIẾT YẾU CỦA XÃ HỘI HỌC TRONG XÃ HỘI TA NGÀY NAY

Giáo sư Viện sĩ

NGUYỄN KHÁNH TOÀN

Trước hết, phải nhận rõ tính chất khác nhau giữa xã hội học tư sản với xã hội học xã hội chủ nghĩa. Trong một thời gian khá lâu, ở một số nước xã hội chủ nghĩa, người ta nhìn vào xã hội học tư sản một cách đơn giản. Do có thành kiến với xã hội học tư sản, nên còn có người cho rằng chỉ cần duy vật lịch sử là đủ rồi. Nhưng chúng ta phải thấy rằng nếu Mác, Ăngghen và Lênin trước đây không điều tra xã hội một cách tỉ mỉ thì không thể có chủ nghĩa xã hội khoa học. Chính Ăngghen đã điều tra kinh tế, điều tra xí nghiệp tư bản ở Anh, từ đó mới thấy tại sao lại có chủ nghĩa cải lương, chủ nghĩa công đoàn.

Xã hội học cũng phát triển theo hoàn cảnh lịch sử. Trong chế độ chiếm hữu nô lệ và chế độ phong kiến, điều kiện kinh tế - xã hội chưa làm nảy sinh ra nhu cầu lớn về điều tra xã hội học. Nhưng đến chủ nghĩa tư bản thì quan hệ thống trị là quan hệ sản xuất hàng hoá, nên quan hệ bóc lột đã trở thành phổ biến, quan hệ giữa người và người đã trở nên phức tạp hơn nhiều. Do điều tra xã hội học toàn diện, Mác mới đưa ra được những luận điểm thiên tài, ngắn gọn và khoa học trong lý luận của Người.

Xã hội học ra đời và phát triển cùng với thắng lợi của chủ nghĩa tư bản. Mục đích của xã hội học tư sản là củng cố nền thống trị của chủ nghĩa tư bản, củng cố quan hệ xã hội do phương thức sản xuất tư bản chủ nghĩa đẻ ra. Xã hội học tư sản dùng các công trình điều tra để chứng minh rằng chế độ tư bản là đúng, là tự nhiên. Các sách báo xã hội học tư sản đều nhằm mục đích chứng minh như vậy. Chẳng hạn như nhà sử học Pháp thế kỷ XIX là Culànggiơ (Fustel de Coulanges) khi nghiên cứu về xã hội La Mã đã kết luận : Trong xã hội loài người từ xưa đến nay, nhân tố quyết định là tâm lý, mà tâm lý lấy tôn giáo làm trung tâm. Xã hội

La Mã trước đây tin vào đa thần, sau này là Chúa, tin vào sức mạnh siêu nhiên để tạo ra tâm lý mà tiến lên. Thế là, do tin vào thần quyền mà cho chủ nghĩa tư bản là tự nhiên. Đó là một xu hướng.

Một xu hướng khác gọi là “khách quan” phát triển từ đầu thế kỷ này, do nhà xã hội học Pháp Đurkheim (Durkheim, 1858-1917) làm đại biểu. Ông này đưa ra tư tưởng “điều tra một cách khách quan” về lương bổng, điều kiện lao động và tất cả những mặt khác trong đời sống xã hội. Những cuộc điều tra đó mang tính chất mô tả, nhưng nội dung tư tưởng cũng là chứng minh rằng các hiện tượng xã hội ấy là tự nhiên. Vậy, về mặt hình thức thì xã hội học này là duy vật (khách quan), nhưng thực chất là duy tâm. Xu hướng này hiện nay vẫn còn ảnh hưởng trong xã hội học tự sản.

Một xu hướng nữa là chủ nghĩa thực dụng ở Mỹ. Các nhà xã hội học theo chủ nghĩa này muốn chứng minh rằng hành động và tư duy của con người đều diễn ra theo những lợi ích nào đó, theo sự sắp xếp của những mô thức nào đó trong xã hội. Vì vậy, khi điều tra xã hội, ở đâu người ta cũng áp dụng phương pháp trắc nghiệm (TEST). Đây là một phương pháp điều tra rất hình thức bộc lộ nhiều thiếu sót. Chẳng hạn như điều tra về môn ý thích nào đó trong một tầng lớp học sinh, rồi qua đánh giá các câu trả lời mà kết luận rằng các câu trả lời thông minh của một số học sinh nào đó là do chúng xuất thân từ tầng lớp trên của xã hội còn nếu trả lời vu vơ thì đó nhất định phải là những học sinh con em của các tầng lớp dưới, để rồi kết luận rằng tầng lớp bóc lột là thông minh, quần chúng lao động là dốt nát, và trật tự xã hội tự sản như thế là hợp với tự nhiên. Ở Pháp, khi phân tích kết quả điều tra xã hội học ở các trường dành cho con em quý tộc và các trường dành cho con em nhà nghèo hoặc trung lưu người ta kết luận rằng tầng lớp trên trong xã hội đẻ ra những đứa con thông minh, biết cách trả lời và ăn nói gãy gọn, còn tầng lớp dưới thì dốt nát cho nên sự thống trị của giai cấp tự sản là đương nhiên, chế độ tư bản chủ nghĩa tồn tại là điều tự nhiên. Xã hội học tự sản điều tra nhằm mục đích như thế đó.

*

*   *

Ở nước ta, xã hội học là rất cần thiết. Xã hội Việt Nam đã chuyển biến sâu sắc và mạnh mẽ. Một mặt, chúng ta phải quét sạch những cái lạc hậu và phản động do xã hội cũ để lại ; mặt khác, phải phát huy cái tiến bộ, cái lành mạnh trong nếp nghĩ và lối sống của con người. Mác đã từng nói rằng, trong một con người có cái cũ và cái mới. Khi đi từ xã hội cũ sang xã hội mới, tất nhiên con người mang theo cái cũ. Có quét sạch cái cũ mới mang lại được cái mới vào cho con người. Để làm được điều này, chúng ta phải tiến hành điều tra để đi sâu vào bản chất của vấn đề. Điều tra xã hội học phải tiến hành thật sâu về mọi mặt trong đời sống vật chất và tinh thần của nhân dân, chứ không phải để mô tả, kể lể các sự việc và các hiện tượng một cách hình thức. Điều tra phải mang tính chất xây và chống, phải gắn liền với quá trình tiến hành ba cuộc cách mạng - cách mạng về quan hệ sản xuất, cách mạng khoa học - kỹ thuật, cách mạng tư tưởng và văn hóa trong đó cách mạng khoa học - kỹ thuật là then chốt.

Cách mạng là khoa học. Muốn làm cách mạng phải có khoa học. Làm khoa học là phải điều tra, nghiên cứu, phải dựa trên những tư liệu chính xác và những sự việc đã diễn ra trong đời sống thực tế. Từ mười năm trước đây, chúng ta đã nhận thức được sự cần thiết của việc điều tra xã hội học. Nhưng lúc đó chúng ta chưa có đầy đủ quyết tâm, một phần vì nhận thức chúng ta còn bị ảnh hưởng của một số nước, một phần vì khả năng và điều kiện của ta còn bị hạn chế trong khi phải tập trung vào đánh Mỹ và thắng Mỹ. Bây giờ chúng ta đã có điều kiện thuận lợi nên phải tiến hành điều tra cơ bản mọi mặt của xã hội và thiên nhiên. Điều tra thiên nhiên để nhân dân ta biết được vốn liếng, tài nguyên của đất nước ta có gì, để sau vài chục năm có thể xây dựng Tổ quốc Việt Nam thành một nước tiên tiến. Điều tra xã hội và con người để biết cái gì cũ còn rơi rớt lại và cái gì mới, biết khả năng tiếp thu và phát huy cái mới đó ra sao nhằm xây dựng con người mới làm chủ xã hội mới, làm chủ thiên nhiên và làm chủ bản thân. Cho nên, khi đặt vấn đề điều tra tổng hợp là bao gồm điều tra thiên nhiên (điều tra cơ bản) và điều tra xã hội (tức là xã hội học).

Chúng ta tiến hành đồng thời ba cuộc cách mạng thì tất yếu phải điều tra xã hội, phải có cơ quan đảm trách việc điều tra đó

để góp phần đề ra chính sách, xem kết quả của chính sách đó như thế nào và sự phản ứng của quần chúng ra sao, đồng thời tìm hiểu tại sao lại có phản ứng đó, để nhằm không ngừng hoàn thiện chính sách. Nếu không điều tra xã hội học thì các ngành khoa học khác như triết học, pháp luật, lịch sử, ngôn ngữ, văn học, kinh tế v.v. và công tác tuyên huấn của Đảng không thể phát huy tác dụng thực tế được. Có thể nói không quá rằng, trong ủy ban Khoa học xã hội Việt Nam thì thông tin khoa học xã hội và xã hội học là hai cột trụ làm chỗ dựa cho các ngành khoa học xã hội khác tiến lên xây dựng xã hội mới và cải tạo xã hội cũ.

Như vậy, xã hội học của chúng ta là xã hội học cách mạng cũng như toàn bộ công tác khoa học của chúng ta là khoa học cách mạng. Đối với người mácxít thì khoa học và cách mạng là không phân chia, không đối lập. Trình độ tư tưởng và lý luận là nhất trí. Điều tra xã hội học là nhằm mục đích xây dựng xã hội mới và cải tạo xã hội cũ. Không thể chỉ xây dựng mà không cải tạo vì trong khi xã hội còn đầy dẫy tàn tích của quá khứ thì không thể xây dựng nhanh chóng xã hội mới nếu không tiến hành cải tạo những vết ỉch xấu xa do chế độ cũ để lại. Mặt khác cũng không thể chỉ cải tạo mà không xây dựng. Hai mặt đó bổ sung cho nhau trong tiến trình tạo lập một xã hội mới, mà ở đó mọi người đều có quyền phát huy hết khả năng của mình để làm cho Tổ quốc giàu mạnh.

*

*   *

Vậy điều tra xã hội học phải dựa trên cơ sở tư tưởng gì ? Chúng ta phải điều tra xã hội học trên cơ sở tư tưởng như Bác Hồ đã dạy : “Không có gì quý hơn độc lập, tự do”, “Nước Việt Nam là một, dân tộc Việt Nam là một). Đồng thời, phải dựa trên tinh thần yêu nước và chủ nghĩa quốc tế vô sản, tinh thần đoàn kết với các dân tộc ít người, tạo thành một khối thống nhất, một đại gia đình các dân tộc Việt Nam. Phải xuất phát từ nhiệm vụ trọng tâm của cách mạng tức là công nghiệp hóa xã hội chủ nghĩa. Nhiệm vụ này là then chốt, là đòn bẩy, là sợi chỉ đỏ xuyên suốt toàn bộ công tác xã hội học.

Chúng ta còn phải điều tra xã hội học dưới góc độ công nghiệp hóa xã hội chủ nghĩa, xem mọi tầng lớp xã hội thực hiện nhiệm vụ trung tâm này về ba mặt tư tưởng, tình cảm và hành động ra sao.

Đối tượng điều tra của xã hội học là những tầng lớp nào? Phải điều tra những tầng lớp cơ bản trong nhân dân, những người làm chủ và đang ra sức xây dựng đất nước : công nhân, nông dân, trí thức, các dân tộc ít người, thanh niên, phụ nữ, thiếu nhi. Người làm chủ ở nước ta cũng đồng thời là người xây dựng xã hội. Trong xã hội cũ thì người xây dựng không phải là người làm chủ, còn người làm chủ lại không xây dựng xã hội, và chủ thể của lịch sử biến thành khách thể của lịch sử. Chúng ta phải sửa đổi lại làm cho chủ thể và khách thể thống nhất làm một. Có thể nói, thực hiện thành công mục tiêu của cách mạng xã hội chủ nghĩa là làm cho quan hệ sản xuất phù hợp với lực lượng sản xuất. Xã hội cũ không làm được như vậy, vì nó thiếu sự nhất trí về tư tưởng và chính trị trong nhân dân. Các tầng lớp nhân dân là lực lượng mạnh mẽ đã từng kề vai sát cánh đấu tranh để đưa cách mạng tiến lên giành thắng lợi. Tuy nhiên nói như thế không có nghĩa là bỏ qua các tầng lớp bóc lột đã bị cách mạng đánh đổ. Họ vẫn là những tàn dư của xã hội cũ, cho nên vẫn còn tác hại đối với xã hội mới. Điều tra, tìm hiểu về họ cũng là nhằm mục đích xóa bỏ hoàn toàn tàn tích của chế độ cũ nhằm xây dựng xã hội mới trong sạch, lành mạnh hơn.

Chúng ta sẽ điều tra những mặt nào trong đời sống xã hội? Phải tiến hành điều tra mọi mặt trong đời sống vật chất, tinh thần, văn hóa, cá nhân, tập thể những mối quan hệ giữa người với người, quan hệ trong nội bộ gia đình, quan hệ giữa nhân dân với chính quyền, v.v...

Xã hội học tư sản cũng điều tra gia đình, nhưng coi gia đình là phạm trù tự trị, nhất thành bất biến. Chúng ta coi gia đình là một phạm trù thay đổi theo hình thái kinh tế - xã hội. Gia đình xã hội chủ nghĩa về bản chất khác với gia đình trong xã hội cũ. Trong một thời gian dài nữa, gia đình còn ảnh hưởng đến việc giáo dục con em chúng ta. Chúng ta phải xem xét những ảnh hưởng tốt và những ảnh hưởng xấu đến việc giáo dục này. Mọi

người đều biết rằng, trong giáo dục có ba yếu tố hỗ trợ cho nhau xây dựng con người mới, đó là trường học, đoàn thể và gia đình. Vì thế, chúng ta phải tìm hiểu ba môi trường đó nhằm xây dựng phong trào “Gia đình văn hóa”. Điều tra các quan hệ vợ chồng, cha con, họ hàng, bạn bè, xóm giềng... đều nhằm tìm ra những biện pháp để thúc đẩy phong trào này tiến lên.

Vấn đề gia đình cũng có quan hệ mật thiết đến vấn đề thiếu nhi. Hiện nay, trong việc giáo dục thiếu nhi có nhưng vấn đề chưa được chú ý đúng mức. Nhà trường yêu cầu học sinh phải học tốt cả lao động tốt, những quan hệ giữa hai mặt đó thế nào cũng là điều phải tìm hiểu. Người ta thường có xu hướng chạy theo thành tích con so về lao động của các cháu. Nhưng nếu không hiểu được lao động đó đã ảnh hưởng thế nào đến ý thức các cháu thì dễ sa vào chủ nghĩa hình thức. Điều quan trọng là phải xem lao động đã ảnh hưởng đến kết quả học tập và động cơ học tập của các cháu như thế nào. Trong công cuộc cải cách giáo dục hiện nay, đây là một vấn đề quan trọng, là vấn đề trung tâm trong việc kết hợp giữa học và hành, trong việc kết hợp giữa kiến thức văn hóa và lao động sản xuất, để trên cơ sở đó mà xây dựng con người mới. Xã hội học phải giúp ngành giáo dục làm tốt việc này.

Một yêu cầu trọng tâm khác là phải điều tra thái độ với lao động. Khi điều tra bất kỳ tầng lớp nào cũng phải chú ý đến điều này, vì thái độ đối với lao động là cơ bản nhất, quan trọng nhất để xây dựng con người mới, con người lao động xã hội chủ nghĩa. Con người đó là người công nhân có trình độ tổ chức, kỷ luật, kỹ thuật cao để đáp ứng với nhiệm vụ công nghiệp hóa nước nhà. Con người đó là nông dân tập thể có tinh thần làm chủ, coi hợp tác xã là nhà, tôn trọng và bảo vệ của công, lao động với năng suất cao để đẩy mạnh nền nông nghiệp tiến lên đáp ứng được nhu cầu cần thiết về lương thực trong cả nước. Con người đó là trí thức, say sưa miệt mài trên lĩnh vực công tác của mình, luôn luôn trau dồi nghiệp vụ, kết hợp lý luận với thực tiễn, giải quyết được những vấn đề to lớn đang đặt ra trong cuộc cách mạng khoa học - kỹ thuật hiện nay. Con người đó là các tầng lớp nhân dân khác đang ngày đêm hăng say lao động, cống hiến hết mình cho việc xây dựng và bảo vệ Tổ quốc.

Chúng ta điều tra theo phương pháp nào?. Xã hội học là một khoa học tổng hợp, vậy điều tra cũng phải dựa trên phương pháp tổng hợp. Tất nhiên, khi điều tra thì tách riêng ra từng vấn đề, từng lĩnh vực, nhưng trong ý thức thì phải luôn luôn có quan điểm tổng hợp. Trong mọi biến đổi của sự vật, chúng ta không thể điều tra một quá trình nào ở trạng thái tĩnh, trạng thái chết, mà phải điều tra mọi vật trong quá trình biến đổi cách mạng của nó. Thí dụ sự biến đổi của người công nhân trước cách mạng sang giai đoạn cách mạng dân tộc -dân chủ, người công nhân trong giai đoạn cách mạng xã hội chủ nghĩa, v.v... Công tác điều tra cũng phải tiến hành thận trọng, cụ thể, tỉ mỉ. Phải nắm được những nguyên lý cơ bản, bởi vì nhiều khi đi vào cụ thể thì người ta quên nguyên lý cơ bản. Ngược lại, cũng đã từng có lúc, nắm được nguyên lý cơ bản thì lại quên điều tra cụ thể, tỉ mỉ.